

Van boek naar toneel: 'Ik hoor in mijn hoofd hoe de zin klinkt'

DRAMATURGIE Koen Tachelet is dé bewerker van boeken voor het Nederlandse toneel. Hij is nu bezig met de bewerking van 'Radetzkymars' van Joseph Roth voor het Weense Burgtheater.

interview **Sandra Kooke**

Keine Zielen' van Couperus op toneel? Of 'In Europa' van Geert Mak? 'Het jaar van de kreeft' van Hugo Claus? 'La Superba' van Ilja Leonard Pfeiffer? Wie de agenda van een schouwburg langsloopt, komt de ene na de andere boektitel tegen. Van eenvoudige thrillers tot ideeënromans: de hele boekenkast wordt tegenwoordig gespeeld op toneel. Maar wie maakt die boeken geschikt om te spelen?

In veel gevallen is dat de Vlaamse dramaturg Koen Tachelet. Zowel voor Ivo van Hove van Toneelgroep Amsterdam als voor Johan Simons – tot voor kort van NT Gent en vanaf volgend seizoen bij het stadstheater van Bochum – schreef hij tekst na tekst op basis van boeken en films. Ook Sanne van Rijn, de Zwitser Christoph Marthaler en Jossi Wieler, de Belg Alain Platel en de Duitse Susanne Kennedy werkten met hem samen.

'De asielzoeker' van Arnon Grunberg, 'Dit zijn de namen' van Tommy Wieringa, 'Kosmopolis' van Don DeLillo, 'The Fountainhead' van Ayn Rand, 'Kleine zielen': dit is maar een kleine greep uit de titels die door zijn handen zijn gedaan.

Maar bijna niemand kent zijn naam. "Dat komt doordat het maken van een voorstelling teamwork is", vertelt hij in een café in zijn woonplaats Antwerpen. "In een recensie lees

je dan dat het een bewerking is van Ivo van Hove. Maar eigenlijk bedoelt men: Ivo met zijn team. Ik heb persoonlijk geen last van frustratie hierover; ik krijg intern voldoende waardering, want een regisseur weet hoe belangrijk mijn werk is. Maar wat meer aandacht voor dit soort functies zou goed zijn, want een onzichtbaar vak is kwetsbaar. Bij bezuinigingen vliegt de dramaturg er het eerst uit.

"Ik maak graag bewerkingen. Dan heb je iets tastbaars, een tekst. Je kunt laten zien: dit heb ik gemaakt."

Waarom zijn er tegenwoordig zo veel boek-bewerkingen?

"Theatermakers hanteren geen hiërarchie meer van klassieke en nieuwe toneelteksten, romans of filmbewerkingen. Alle materiaal is geschikt voor theatervoorstellingen. Voor mij is het belangrijk dat er reflectie in een roman zit. Als een boek zowel een sterk verhaal heeft als ideeën over de tijdsgeest of een mensbeeld kan ik er iets mee."

De afgelopen tijd reisde Tachelet op en neer tussen Antwerpen en Wenen, waar hij een appartementje heeft betrokken voor het werk aan de voorstelling 'Radetzkymars' in het Weense Burgtheater. De regisseur is Johan Simons, de man die hij zo'n beetje achterna reist, sinds hij in 2001 voor het eerst met hem werkte. Gent, München, Wenen, Parijs, Bochum: Tachelet verdeelt zijn tijd tussen zijn schrijftafel en schouwburgen in heel Europa.

Radetzkymars is het beroemde boek van Joseph Roth over de neergang van de Oosten-

rijks-Hongaarse monarchie aan het begin van de twintigste eeuw. Parallel aan dit verhaal loopt de ondergang van de familie Von Trotta. Grootvader Joseph werd in de adel verheven toen hij bij de Slag van Solferino het leven van de keizer redde. Zoon Franz en vooral kleinzoon Carl Joseph bezwijken onder de last van hoge verwachtingen en onder de instortende monarchie.

Waarom dit boek?

“Het Burgtheater vroeg erom. Het is de eerste keer dat dit boek er op de planken komt, in het theater dat door keizer Franz-Joseph I werd gebouwd en waar hij zijn loge had. Die keizer speelt in het boek een grote rol. Dat voelt heel bijzonder.

“In Radetzky mars beschrijft Roth hoe het tijdperk van de oude monarchie ten einde loopt, terwijl hij al weet wat er gaat komen: de nazi-tijd. Maar het is ook een boek voor onze tijd, want ook wij voelen het einde van een tijdperk naderen. De democratie lijkt niet meer toereikend, ze kan bijvoorbeeld het klimaatprobleem niet oplossen. Het overlegmodel is aan het verdwijnen. Maar wat komt ervoor in de plaats? We voelen een dreiging op ons afkomen.

“Toch is dit beslist geen nostalgisch boek. Joseph Roth verheerlijkt de oude tijd niet, maar heeft zijn twijfels of de nieuwe tijd zo veel beter wordt. Die verscheurdheid situeert diep in de ziel van zijn personages, en dat met een ongelofelijke lichtheid. Het klinkt als een cliché, maar lachen en huilen liggen bij Roth heel dicht bij elkaar.”

Wat is de grote uitdaging bij een bewerking?

“Je kunt niet alleen de dialogen uit het boek achter elkaar zetten. Je moet ook iets doen met de beschrijvende teksten, waarin het perspectief van de schrijver verstopt zit. De uitdaging voor mij is om de personages van zo'n roman te verrijken met de reflecties van de auteur. Ik noem dat de 'bewustzijnsbonus' van een roman.”

Is het een tijdrovende klus?

“Met Radetzky mars ben ik anderhalf jaar geleden begonnen, al heb ik er niet continu aan gewerkt. Het is tijdrovend, omdat ik op zinsniveau moet werken. Elke zin moet zo worden bewerkt dat die kan worden uitgesproken op toneel en toch dicht staat bij de kwaliteit van de schrijver. Als er in een zin vier bijvoeglijke naamwoorden worden gebruikt, moet ik dat terugbrengen tot één of twee. Maar welke?

“Er komt veel voorstellingsvermogen aan te pas. Ik hoor in mijn hoofd altijd hoe de zin uit wordt gesproken. Ik weet niet hoe dat kan, het is intuïtie, een soort muzikaliteit. Daarom werk ik zo graag met Johan samen: hij heeft een ongelofelijk gevoel voor muzikaliteit.”

Radetzky mars begint met de Slag bij Solferino, waarin de held van Solferino de keizer redt. Hoe breng je zo'n gevechtsscène op het toneel?

“Oorlog op het toneel, dat is heel moeilijk om overtuigend te doen. Alleen Shakespeare verstaat die kunst. Van deze gebeurtenis laat ik daarom iemand verslag doen. En direct daarna verheft de keizer hem op het toneel in de adelstand. Een minuut later is de held gestorven en zitten we midden in het verhaal van de volgende generaties.

“Het verhaal dat volgt, is lang: je maakt verschillende generaties van deze familie mee. De voorstelling wordt daarom ook lang. Je moet als toeschouwer een heel leven, van geboorte tot dood, in je lijf voelen.”

En dan staat de tekst op papier en kunnen de acteurs ermee aan de slag.

“Eerst bespreek ik de tekst met de regisseur. De eerste versie is bij mij altijd te lang, er zitten altijd overlappings in. Dat geeft niet. Als de regisseur maar kan voelen: zo gaat het werken op het toneel. Dan komen de acteurs pas.

“De eerste keer dat we met de acteurs de tekst lezen, is het spannendste moment. Tot dan toe zitten de zinnen in mijn hoofd. Als de acteurs ze uitspreken, hoor ik ze voor het eerst. Dan denk je: ja, hier zit de dynamiek goed, maar daar gaat het slepen. Er volgen dan nog steeds aanpassingen. Gisteren ontdekte onze Carl Joseph von Trotta, Philipp Hauss, dat een zin die was gesneuveld toch terug moest. Die heb ik op een andere plaats gezet met een wonderbaarlijk goed effect. De acteurs geven me een schat aan informatie waar ik weer mee verder kan.

“Zo kom ik gemakkelijk tot tien, vijftien verschillende versies. Door al die versies weet ik soms niet eens meer waar of hoe het in het boek stond. Daar schrik ik soms wel van. Het boek zelf is dan uit mijn hoofd verdwenen. Maar zo moet het eigenlijk ook: de bewerking moet op zichzelf kunnen staan.”

‘Radetzky mars’ gaat op 14 december in première bij het Oostenrijkse Burgtheater in een regie van Johan Simons.

ANTWERPEN

UITGANG

Dramaturg Koen Tachelet op het station van Antwerpen. Hij pendelt veel op en neer naar Wenen, waar het Burgtheater zijn bewerking van Joseph Roth's Radetzky Mars gaat spelen. FOTO'S WERRY CRONE